

بازشناسی و نقد روایات پیامبر ﷺ به نقل از امام هادی علیه السلام

بر اساس کتاب «موسوعه امام هادی علیه السلام»، آیت الله خزعلی

صغری فهیمی^۱

چکیده

بخشی از میراث حدیثی و سنت پیامبر ﷺ، توسط ائمه علیهم السلام در روایات آنان حفظ شد و امامان معصوم علیهم السلام در شرایط مختلف روایات پیامبر ﷺ نقل می کردند. از امام هادی علیه السلام، که در دوران امامت بیشتر در بغداد توسط حکومت محصور بود؛ حدود ۴۰۰ روایت نقل شده است که ۳۳ روایت، اختصاص به روایات پیامبر ﷺ و ویژگی های او دارد. هدف از مقاله حاضر، فهم آمار، نوع، موضوع و بررسی سند روایات پیامبر ﷺ به نقل از امام هادی علیه السلام است. برای این منظور، ابتدا روایات بر اساس شاخصه های محتوایی و سندی، در جدولی تنظیم شده و بعد هر ستون، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در مقاله حاضر، از منابع روایی، رجالی، تاریخی و دلایل نگاری استفاده شده است.

با بررسی انجام شده به دست می آید که امام هادی علیه السلام، ۳۳ روایت از پیامبر ﷺ و در مورد ویژگی های او نقل کرده اند؛ از مجموع ۳۳ روایت، ۲۷ عدد از نظر محتوا با سیره و تاریخ پیامبر ﷺ همخوانی دارد و چنین روایاتی می تواند از معصوم علیهم السلام صادر شده باشد. همچنین، موضوعات مطرح شده با شرایط زمانی تطبیق دارد.

واژگان کلیدی

پیامبر ﷺ، امام هادی علیه السلام، آمار، روایات فقهی، جایگاه پیامبر ﷺ، اختصاصات نبوی، سیره پیامبر ﷺ، تاریخ اسلام.

^۱. دانش پژوه سطح ۴ تاریخ اهل بیت علیهم السلام، جامعه الزهراء علیها السلام. S.sahimi45@gmail.com
تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۴/۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۶/۲۶

مقدمه

ائمه علیهم‌السلام به تناسب زمان و مکان و شرایط اجتماعی، روایاتی از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و یا درباره او نقل کردند. امام‌های علیهم‌السلام نیز به تناسب فرصتی که داشتند، روایاتی در موضوعات مختلف از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نقل نموده که در مقاله حاضر به آن پرداخته می‌شود. در مورد این موضوع، به طور خاص مقاله یا کتابی یافت نشد؛ اما در مورد امام‌های علیهم‌السلام و زندگی و میراث حدیثی او، کتاب و مقالاتی وجود دارد که شرایط زمانی را به تصویر کشیده‌اند و علل محدود بودن روایات او، تا حدودی مشخص شده‌است؛ از جمله: مقاله «نگرش علم‌الحدیثی امام‌های علیهم‌السلام»، نوشته نوروز امینی، مجله حدیث اندیشه، شماره ۷ و ۸، سال ۱۳۸۲ ش.

در این مقاله، نویسنده ابتدا علل محدود بودن روایات امام‌های علیهم‌السلام را بیان کرده و در ادامه، به مبانی علم حدیث که از سوی ایشان تبیین شده، پرداخته است. این مقاله، دارای اطلاعاتی است که می‌تواند علت محدود بودن روایت امام علیهم‌السلام و به تبع آن، محدود بودن روایات درباره پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را روشن کند.

بیان روایات پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ویژگی‌های او به نقل از امام معصوم، سبب فهم بهتر شرایط زمانی امام‌های علیهم‌السلام خواهد شد که به چه علت ایشان این روایات را نقل کرده و یا چنین ویژگی‌هایی را از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بیان نموده است. بنابراین، برای شناخت بستر زمانی، نیاز است تا روایت او در زمینه‌های مختلف مورد بررسی قرار گیرد؛ تا مباحث پیرامونی آنها روشن شود.

در این تحقیق، به روایات امام‌های علیهم‌السلام درباره پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم پرداخته می‌شود. مبنای پژوهش، کتاب موسوعه امام‌های علیهم‌السلام است که تحت نظر آیت‌الله ابوالقاسم خزعلی و به سرپرستی سیدمحمد حسینی قزوینی و با همکاری: ابوالفضل طباطبائی اشکذری، مهدی اسماعیلی، محمد موسوی و عبدالله صالحی جمع‌آوری شده‌است. کتب روایی دیگر، این روایات را در ضمن مباحث گوناگون ذکر کرده‌اند؛ اما موسوعه، جامع روایات است و به همین علت، به عنوان مبنای کار تحقیقی قرار گرفته است.

روش: ابتدا مطالب بر اساس شاخصه‌های محتوایی و ساختاری در جدول تنظیم شده و سپس، هر ستون توضیح داده شده و تعدادی از آنها مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. هر روایت در منابع مورد جست‌وجو قرار گرفته و سعی شده اولین منبعی که به آن اشاره دارد، بیان شود. همچنین، تمام راویان نیز بررسی شده‌اند.

اوضاع سیاسی زمان امام هادی ﷺ

دوران امامت امام هادی ﷺ، از سال ۲۲۱ تا ۲۵۴ ق می‌باشد. متوکل عباسی، او را به بغداد فراخواند و حدود ۲۰ سال در بغداد محصور بود.^۱ روشن است که با حبس یا تبعید امام ﷺ از سوی دستگاه خلافت، وضعیت حدیث به کلی تغییر می‌کند. کلاس‌های درس و بحث و مناظره، به حالت تعطیل درآمد و ارتباط آنها با امام ﷺ محدود شد. از طرف دیگر، احادیث جعلی دشمنان از یک طرف، و غالیان^۲ و دشمنان دوست‌نما از طرف دیگر، عرصه را بر مردمی که به دنبال معارف اهل‌بیت بودند، تنگ کرد. همچنین، تعقیب و شکنجه دوست‌داران اهل‌بیت علیهم‌السلام، باعث متواری شدن آنها و قطع ارتباطشان با امام ﷺ شد. بنابراین، امام ﷺ در طول اقامت در سامرا، با مردم به صورت عادی ارتباط نداشت. ایشان با شرایط خاص و با توجه به نیاز جامعه، روایات پیامبر ﷺ را نقل می‌کرد. روایاتی که امام هادی ﷺ از پیامبر نقل و یا ویژگی‌های ایشان را بیان کرده، در سه قالب: آمار، موضوع و اصالت‌نامه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

آمار روایات

دوران امامت امام هادی ﷺ، حدود ۳۳ سال است. امام ﷺ با سامان‌دهی و کلا، مردم را برای دوران غیبت آماده کرد و توانست مسائلی را که مورد نیاز شیعیان بود، با سختی فراوان و با روش‌های گوناگون از قبیل نامه و توقیع، به اطلاع آنها برساند. امام ﷺ در زمان امامت خود، به مسائلی پرداخت که مورد نیاز جامعه بود، از او آثار حدیثی به جا مانده که در موضوعات مختلف است. از مجموع روایات امام هادی ﷺ، ۳۳ روایت به نقل از پیامبر ﷺ و یا ویژگی اوست.

موضوع روایت‌ها

موضوع روایت‌های پیامبر ﷺ به نقل از امام هادی ﷺ، در سه محور: فقه، خصائص‌النبی و تاریخ اسلام است.

احکام فقهی: این مباحث، حول محور: احکام حج، احکام نماز جماعت، غسل و وضو و روزه زن مستحاضه است. (۷ روایت از ۳۳ روایت)

^۱. مفید، الارشاد، ج ۲، ص ۲۹۷.

^۲. ر.ک: اسماعیل نساچی، «فعالیت علمی و فکری امام هادی ﷺ»، مجله درس‌هایی از مکتب اسلام، ش ۵۹۵.

امام هادی علیه السلام از قول پیامبر صلی الله علیه و آله ۷ روایت فقهی مطرح کرد. واضح است که محدود بودن روایات فقهی، به این علت است که ایشان دو قرن پس از پیامبر صلی الله علیه و آله باید احکام اسلامی را تشریح کند. مردم در گذر زمان، دچار مشکلات فقهی بیشتر بودند و نیاز به پاسخ‌هایی داشتند که شاید در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله مردم به آن مبتلا نشده بودند تا پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها بپردازد. بنابراین، با گسترش آگاهی مردم و همچنین مبتلا شدن به مشکلات بیشتر، امام علیه السلام باید به مقتضای حال مخاطب پاسخ می‌داد.

از طرفی، بسیاری از احکام توسط امامان پیشین به آن پرداخته شده بود و نیازی نبود که امام هادی علیه السلام منبع هر روایتی را به پیامبر صلی الله علیه و آله ارجاع دهد. بنابراین، محدود بودن روایات فقهی، به علت پرداختن امامان معصوم علیهم السلام به این موضوع تا زمان امام هادی علیه السلام است. خصائص النبی: روایات خصائص النبی (۱۸ روایت) در سه محور: جایگاه پیامبر صلی الله علیه و آله، معجزات و وسایل پیامبر صلی الله علیه و آله می‌باشد.

موضوع روایات امام هادی علیه السلام در باب خصائص النبی، در سه محور است:

الف. جایگاه پیامبر صلی الله علیه و آله: این روایات، به جایگاه پیامبر صلی الله علیه و آله در بین دیگر انبیا،^۳ درود فرستادن انبیای دیگر بر پیامبر صلی الله علیه و آله^۴ و بهترین خلق بودن او،^۵ اشاره دارد. مطرح شدن جایگاه پیامبر صلی الله علیه و آله در این زمان، حکایت از نوعی مقایسه بین پیامبر صلی الله علیه و آله با دیگر پیامبران دارد که سبب مطرح شدن چنین روایاتی از امام علیه السلام شده است.

از طرف دیگر، امام هادی علیه السلام می‌فرماید: «پیامبر صلی الله علیه و آله به نبوت و برهان برگزیده شد.»^۶ از این کلام روشن است که پیامبران دیگر برای ادعای خود، متوصل به معجزه می‌شدند؛ اما پیامبر صلی الله علیه و آله بدون معجزه و با دلیل و برهان، باید به اثبات ادعای خود می‌پرداخت.

ب. معجزات: ۷ روایت در مورد معجزات پیامبر صلی الله علیه و آله ذکر شده است که یک روایت به معجزه بودن قرآن و کلام آن، اشاره دارد.

بعضی از معجزات دیگر که نقل شده، با معیارهای معجزه که نوعی تحدی برای اثبات پیامبری است، سازگاری ندارد. همچنین، با مقام نبوت و ویژگی پیامبر صلی الله علیه و آله بیگانه است؛ مانند

^۳. مسعودی، *انبیاء الوصیه*، ص ۲۳۵؛ ابن شهر آشوب، *مناقب آل ابی طالب*، ج ۴، ص ۴۰۷.

^۴. شیخ صدوق، *علل الشرایع*، ج ۱، ص ۳۴.

^۵. مجلسی، *بحار الانوار*، ج ۹۷، ص ۳۶۱.

^۶. بیهقی، *دلائل الامامة*، ص ۲۱۹.

شهادت شاخ گاو به رسالت پیامبر ﷺ^۷ که نوعی توهین به مقام ایشان است. این نوع روایات، بیانگر فعالیت جریان غلو است. از جمله مشکلات مهمی که امام هادی علیه السلام در طول دوران امامت خویش با آن روبه‌رو بودند، مسئله غلات^۸ و کسانی بود که در زمینه محبت اهل بیت علیهم السلام راه افراط پیموده و سر از بیراهه‌های شرک در آورده بودند. امام هادی علیه السلام به علت اینکه از طرف دستگاه حاکم، محصور و با افراد خاص در ارتباط بود، افراد سودجو در صدد فریب مردم بودند که جریان غلو نیز در همین زمان توانست فعالیت کند. روشن است که خطر این‌گونه دشمنان دوست‌نما، بیشتر از دشمنان دیگر، جریان تشیع را تهدید می‌کرد.

امام علیه السلام از هر فرصتی برای اثبات بطلان عقاید آنان استفاده می‌کردند و چون از هدایت آنان ناامید می‌شدند، آنها را نفرین کرده، اصحاب خود را به دوری جستن از این افراد امر می‌نمود.^۹ بنابراین، معجزاتی که برای پیامبر نقل شده است، در راستای رشد جریان غلو است. این معجزات، با زمان پیامبر ﷺ همخوانی ندارد؛ یعنی از محتوای روایت روشن است که پیامبر ﷺ نمی‌توانسته چنین روایتی را نقل کرده باشد.

از طرفی، منابعی که به این‌گونه روایات اشاره دارند، متهم به غلو هستند؛ مانند خصیبی که از جمله راویان این احادیث است.

ج. وسایل شخصی پیامبر ﷺ: یک روایت در مورد اختصاصات انگشتر پیامبر ﷺ آمده است.^{۱۰} تاریخ اسلام: از جمله موضوعاتی که امام علیه السلام به آن پرداخته، تاریخ اسلام است. تاریخ اسلام و سیره پیامبر ﷺ، یکی از مباحث مهمی بود که ائمه علیهم السلام به نسبت نیاز جامعه و فرصت موجود، به آن می‌پرداختند؛ اما این فرصت در مورد امام هادی علیه السلام بسیار محدود بود و میزان روایت او به نقل از پیامبر ﷺ، اندک است.

گزارش‌های مربوط به تاریخ اسلام و سیره پیامبر ﷺ در زمان امام هادی علیه السلام، در گونه‌های مختلف تاریخی ضبط و ثبت شد. روایاتی که در این زمینه از او صادر شده، اندک و تعدادی از

^۷. خصیبی، هدایة الکبری، ص ۵۴.

^۸. ر.ک: مجید احمدی کجایی، و روح‌الله ترابی میبیدی، «رفتارشناسی امام هادی علیه السلام و امام حسن عسکری علیه السلام در تقابل با جریان‌های انحرافی»، مجله پژوهش‌های مهدوی، ش ۱۱.

^۹. ر.ک: کشی، رجال کشی، ج ۱، ص ۵۱۹.

^{۱۰}. سیدین طاووس، الأمان، ص ۴۸.

آنان نیز با توجه به محتوا، ساختگی است. روایات، در چهار موضوع آمده‌اند:

الف. بعثت پیامبر ﷺ: در این روایات، امام ﷺ به علت و روز بعثت اشاره دارد. در زمان امام‌هادی ﷺ غالیانی ظهور کردند که خود را باب امام معرفی می‌کردند و ادعای نبوت داشتند؛ از جمله این افراد، علی بن حسکه بود. سهل بن زیاد آدمی می‌گوید: عده‌ای از اصحاب به امام ﷺ نامه نوشتند که علی بن حسکه ادعا می‌کند که باب شماس است. همچنین، ادعای نبوت دارد و می‌گوید تکالیف از مسلمان برداشته شد. امام ﷺ پاسخ داد: «علی بن حسکه - لعنت‌الله علیه - دروغگو است.» در ادامه، به علت بعثت پیامبر ﷺ که انجام فروعات است، می‌پردازد.^{۱۱}

امام ﷺ با بیان این روایت، مبنا و اساس بعثت پیامبر ﷺ را مشخص می‌کند. بنابراین، کسانی که از این حدود عبور می‌کنند، دروغگو هستند و مورد لعن خدا قرار می‌گیرند.

ب. سیره رفتاری پیامبر ﷺ: محوری‌ترین نکته‌ای که در سیره بیان شده آمده، مهربانی^{۱۲} حضرت است. مهربان بودن، یکی از ویژگی‌های بارز پیامبر ﷺ است که خدا نیز بر آن تأکید دارد و به پیامبر ﷺ می‌فرماید: «اگر مهربان نبودی، همه از اطراف تو پراکنده می‌شدند.»^{۱۳}

چرا امام‌هادی ﷺ به این نکته توجه داشته و روی آن تأکید دارد؟ به نظر می‌رسد، سخت‌گیری حکومت بر شیعیان، باعث ایجاد وضعیتی شد که نیاز به نوعی همدلی، درک مشکلات و یاری رساندن شیعیان به همدیگر بود. این نکته، در سیره پیامبر ﷺ مشهود بود. مهربانی او، حتی با یهود، نشان از نوعی مهربانی دارد که جنسی متفاوت از مهربانی‌های دیگران است. یهود با تمام توان، حضرت را اذیت کردند؛ اما پاسخ پیامبر ﷺ همگام با رعایت اصول اخلاقی، مهربانی کردن است که گامی فراتر از رعایت اصول اخلاقی است. بنابراین، گزیده‌گویی امام‌هادی ﷺ با معیار صحیح انجام شد و توانست نوع نگاه ایشان را به هموعان مشخص کند. با شرایط سختی که امام درگیر آن بود و به تبع آن، شیعیان نیز با آن مواجه بودند، رعایت اخلاق، بهترین و مؤثرترین روش زنده نگه داشتن شیعه بود.

ج. خبری که درباره مادر امام‌زمان از امام‌هادی ﷺ نقل شده،^{۱۴} فقط شیخ صدوق نقل کرده است. تا زمان شیخ صدوق، در منبعی به این روایت اشاره نشده است.

^{۱۱}. کشی، رجال، ج ۱، روایت ۹۹۷، ص ۵۱۹.

^{۱۲}. بحرانی، مدینه المعاجز، ج ۷، ص ۵۳۶.

^{۱۳}. سوره آل عمران، آیه ۱۵۹.

^{۱۴}. شیخ صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، ج ۲، ص ۴۱۸.

با توجه به اینکه شیعه به زمان غیبت نزدیک می‌شود، باید مردم بهتر امام زمان خویش را بشناسند؛ اما روایت‌هایی از پیامبر ﷺ که باعث شناخت امام ﷺ شود، نقل نشده است. به نظر می‌رسد که شرایط برای غیبت آماده می‌شود. روایاتی که باعث شناخت حضرت مهدی ﷺ باشد، در بین عموم مطرح نبود؛ زیرا شناخت بیشتر، باعث برانگیختن حساسیت حکومت و آمادگی آنها برای از بین بردن حضرت مهدی ﷺ می‌شد. بنابراین، اخبار بسیار سری مطرح بود. امام ﷺ در فرصت‌های مناسب شرایط را برای غیبت آماده می‌کرد تا مردم بتوانند در شرایط عدم حضور امام ﷺ مشکلات خود را رفع کنند.

د. مسموم کردن پیامبر توسط یهود: این روایت، اولین بار در تفسیر امام حسن عسکری ﷺ ذکر شده و در منابع روایی و کتب تاریخی تا قرن دوازدهم، کسی به آن اشاره نکرده است. در قرن دوازدهم، این روایت در کتاب *حلیة الأبرار* هاشم بحرانی^۲ آمده است. روایت مذکور چنین می‌گوید: «عده‌ای از علمای یهود به مکه آمدند و پیامبر را که ۷ سال داشت، دیدند و بر اساس اخبار تورات او را شناسایی کرده و در صدد کشتن او برآمدند.»

چنین روایتی، از نظر سند تاریخی اعتبار ندارد؛ زیرا در منابع تاریخی و روایی معتبر ذکر نشده است. از طرفی، کشتن یک پسر بی‌چهره، برای مردم ارزشی نداشت که نویسندگان بخواهند به آن بپردازند و زمانی که پیامبر مبعوث شد، بگویند پس یهود به دلیل پیش‌بینی پیامبری می‌خواستند او را بکشند. در صورت انجام چنین عملی از سوی یهود، چرا او را نکشتند و چگونه پیامبر ﷺ در کودکی از خطر یهود محفوظ ماند. بنابراین، روایت از جهت سند تاریخی و محتوایی، دارای اعتبار نیست.

۴. اصالت روایت‌ها

در بررسی اصالت روایت، به موضوعاتی مانند: اولین منبع که روایت در آن ذکر شده، مطابقت محتوای روایت با سیره معصومین ﷺ، ناقل اصلی و راوی اشاره می‌شود. قبل از بررسی موضوعات عنوان‌شده، به جدول: موضوعات، منابع و راویان، جهت مطالعه و بررسی دقیق توجه شود.

^۱. امام حسن عسکری ﷺ، تفسیر منسوب به امام حسن عسکری ﷺ، ص ۱۶۸.

^۲. بحرانی، *حلیة الأبرار فی احوال محمد وآله الاطهار*، ج ۱، ص ۶۰.

ردیف	موضوع فرعی	سند یا ناقل اصلی	منبع
۱	طواف و بوسیدن حجرالاسود	ابی هاشم جعفری ^۱ ، راوی متصل به امام <small>علیه السلام</small>	اصول کافی، ج ۴، ص ۵۶۷
۲	خواندن نماز ظهر و عصر در مکه و کوچ از آنجا	ایوب بن نوح ^۲ = ناقل اصلی	اصول کافی، ص ۴، ص ۵۲۱
۳	سیره پیامبر در نماز جماعت واجب	محمد بن حسن شمون ^۳ = ناقل اصلی	احتجاج، ج ۲، ص ۳۹۶
۴	چهر خواندن نماز صبح	موسی بن محمد بن علی بن موسی ^۴ = راوی	اختصاص، ص ۹۵
۵	روزه قضای زن مستحاضه	علی بن مهزیار ^۵ = ناقل اصلی	اصول کافی، ج ۴، ص ۱۳۶
۶	میزان آب مصرفی	حسین بن سعید اهوازی ^۶ = ناقل اصلی	من لایحضر الفقیه، ج ۱، ص ۳۴
۷	میزان آب مصرفی	حسین بن سعید اهوازی = ناقل اصلی	استبصار، ج ۱، ص ۱۲۱
۸	فضیلت پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> بر دیگر پیامبران	فتح بن یزید جرجانی ^۷ = ناقل اصلی	اثبات الوصیه، ص ۲۳۵
۹	بهترین بشر	شیخ مفید	بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۳۶۱
۱۰	صلوات ابراهیم بر پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small>	عبدالعظیم حسنی ^۸ = ناقل اصلی	علل الشرایع، ج ۱، ص ۳۴
۱۱	گرامی تر از سلیمان است.	ابی سعید العامری ^۹ = ناقل اصلی	مناقب، ج ۴، ص ۴۰۷
۱۲	بیش از آنچه به داوود داد، به پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> داد	احمد بن هارون ^{۱۰} = راوی	الخرایج والجرائح، ج ۱، ص ۴۰۶

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱. راوی امام هادی علیه السلام بود. (علامه حلی، رجال، ص ۱۷۸)
۲. راوی امام هادی علیه السلام و از یاران نزدیک ایشان بود. (نجاشی، رجال، ص ۱۰۲)
۳. نجاشی، رجال، ص ۳۳۶.
۴. برادر امام هادی علیه السلام.
۵. ابن داوود حلی، رجال ابن داوود، ص ۲۵۱.
۶. از یاران امام هادی علیه السلام و دارای آثار می باشد. (نجاشی، رجال، ص ۳۲۷ - ۲۵۳؛ علامه حلی، رجال، ص ۴۹)
۷. از اصحاب امام حسن عسکری علیه السلام است. (برقی، رجال، ص ۶۰؛ طوسی، الفهرست، ص ۱۲۶)
۸. دارای کتاب است. (علامه حلی، رجال، ص ۱۳۰)
۹. در روایتها به عنوان راوی از او روایت نقل شده است.
۱۰. شیخ صدوق، از او اخبار نقل می کند. (طوسی، رجال، ص ۴۴۸)

۱۳	شنبه، روز رسول خداست	محمد جلیل ^۱ = راوی	کمال الدین، ج ۲، ص ۳۸۳
۱۴	حرمت پیامبر ﷺ عظیم تر از کعبه	ابی هاشم جعفری = راوی	اصول کافی، ج ۴، ص ۵۶۷
۱۵	پاک بودن پیامبر ﷺ	قاسم الصیقل ^۲ = راوی	تهذیب الاحکام، ج ۱، ص ۱۰۷
۱۶	برگزیده شدن به نبوت و برهان	علی بن محمد نوفلی ^۳ = راوی	دلایل الإمامة، ص ۲۱۹
۱۷	پیامبر ﷺ گناهان شیعیان را تحمل می کند	سعد بن عبدالله ^۴ = ناقل اصلی	تأویل الآیات، ص ۵۷۵
۱۸	تمام دنیا برای پیامبر ﷺ است	محمد بن عیسی ^۵ = ناقل اصلی	اصول کافی، ج ۲، ص ۴۰۹
۱۹	قرآن: اثبات حجیت	یعقوب بغدادی ^۶ = راوی	اصول کافی، ج ۱، ص ۲۴
۲۰	شهادت گاو به رسالت	احمد بن خصیبی = ناقل اصلی	هدایة الکبری، ج ۱، ص ۴۵
۲۱	سایه ابر	امام حسن عسکری	تفسیر امام حسن عسکری، ص ۱۵۵
۲۲	تسلیم جبال و صخره در برابر پیامبر ﷺ	امام حسن عسکری	تفسیر امام حسن عسکری، ص ۱۵۶
۲۳	امثال شجرتین در برابر پیامبر ﷺ	امام حسن عسکری	تفسیر امام حسن عسکری، ص ۱۶۳
۲۴	ویژگی انگشتی عقیق پیامبر ﷺ	مدائنی (۲۳۵) = ناقل اصلی	الامان، سید بن طاووس، ص ۴۸
۲۵	علت بعثت، عمل به فروع و اعتقاد به اصول دین است	سهل بن زیاد آدمی ^۷	رجال کشی، ص ۵۱۹
۲۶	زمان بعثت و تولد پیامبر ﷺ و	عبدالعظیم حسنی = ناقل اصلی	تهذیب الاحکام، ج ۴، ص ۱۰۷

۱. امامیه و از نقات است. (علامه حلی، رجال، ص ۱۱۴)

۲. راوی امام علیه السلام است. (برقی، رجال، ص ۵۸)

۳. از یاران امام هادی علیه السلام و از او روایت نقل می کند. (برقی، رجال، ص ۶۰)

۴. امام حسن عسکری علیه السلام را درک کرده است. سال ۳۰۱ ق از دنیا رفت. عالم، فقیه، ثقه، صاحب آثار بسیار و «شیخ الطائفه» لقب داشت. (علامه حلی، رجال، ص ۷۸)

۵. شیخ قمین و اشعری، امام رضا علیه السلام را دیده و از او روایت شنیده و از ابی جعفر روایت نقل کرده است. (ابن داوود حلی، رجال ابن داوود، ص ۳۳۰؛ علامه حلی، رجال، ص ۱۵۴)

۶. از ابن سکیت روایت نقل کرده است. (عیون الأخبار، ص ۷۹)

۷. از ضعفاء است و احمد بن محمد بن عیسی او را از غالیان می داند. (نجاشی، رجال، ص ۱۸۵)

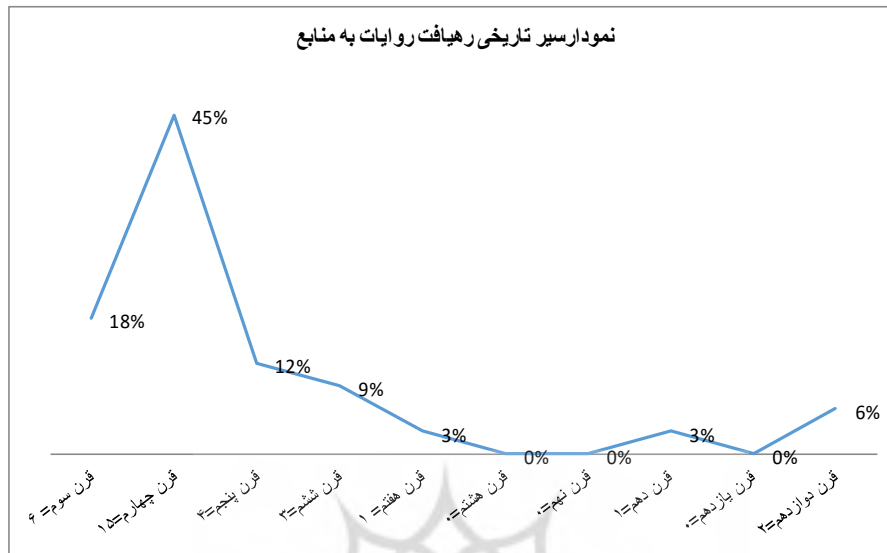
روز غدیر خم		۳۰۵ ص
۲۷	امام حسن عسکری	تفسیر امام حسن عسکری، ص ۱۵۶
روز بعثت به فاطمه و خاندانش		
۲۸	امام حسن عسکری	تفسیر امام حسن عسکری، ص ۱۵۹
اقدام یهود به مسموم کردن پیامبر ﷺ		
۲۹	محمد بن عیسی از عیب‌الدغدادی ^۱ از برادر امام عسکری ^۲ = راوی	اختصاص، ص ۹۲
عدم شک پیامبر ﷺ بر آیات نازل شده و عمل به آیه مباهله در برابر مسیحیان نجران		
۳۰	امام حسن عسکری	تفسیر امام حسن عسکری، ص ۵۰۰؛ الاحتجاج طبرسی، ج ۱، ص ۲۹
احتجاج در مقابل مشرکان بر پیامبران قبلی		
۳۱	خصیبه	مدینه المعجزه، ج ۷، ص ۵۳۶
مهربانی پیامبر ﷺ؛ زمانی که پدر و مادر خود را به یاد می‌آورد، غمگین می‌شد؛ در نهایت، شهادت دادن به ایمان ابوطالب		
۳۲	احمد بن محمد بن عیسی الوشاء البغدادی ^۲ = ناقل اصلی	کمال الدین، ص ۴۱۷
خبر از نام مادر امام زمان (عج) که «ملیکه» است		

۴،۱. بررسی منابع روایات

از نویسندگان قرن سوم، آثار فراوانی بر جا مانده است. بنابراین، از همان قرن سوم، روایات امام‌هادی (ع) توسط شاگردان ثبت و ضبط شد. بررسی منابع روایات برای اعتباربخشی به روایات، ضروری است. از طرفی، سیر تاریخی که روایات در منابع ذکر شده‌اند، ما را در شناسایی قدمت و تأخر منابع کمک می‌کند.

^۱. در کتب روایی از محمد بن عیسی روایت نقل کرده‌است.

^۲. از اشعریون قمی و از یاران امام حسن عسکری (ع) است که پدرش محمد بن عیسی، از امام هادی (ع) روایت نقل کرده است. (کشی، رجال، ص ۵۱۲؛ نجاشی، رجال، ص ۸۲)

گزارش نمودار

۱. با توجه به اینکه امام هادی علیه السلام در قرن سوم زندگی می کرد، منابع قرن چهارم و پنجم و ششم، منابع دست اول برای روایات او محسوب می شوند.
  ۲. به جز کتاب اثبات الوصیه که منتسب به مسعودی است، بقیه نویسندگان شیعه هستند.
  ۳. روایات در کتاب های: مناقب نگاری، فضایل نگاری، دلایل نگاری، کتب فقهی و روایی آمده است.
  ۴. با تعریفی که از منابع دست اول برای روایات امام هادی علیه السلام ذکر کردیم، بیشتر روایات در منابع دست اول هستند؛ ۱۲٪ روایات در منابع قرن هفتم به بعد یافت می شوند و در نتیجه، ۸۸٪ روایات، در منابع اولیه ذکر شده اند.
  ۵. اوج فعالیت شیعه، در قرن چهارم می باشد. از قرن پنجم، رو به افول است و از قرن یازدهم، دوباره شروع به رشد می کند. به تبع آن، منبع روایات نیز دارای دوران صعود و افول می باشد.
- اعتبارسنجی محتوایی روایات
- از بین ۳۳ روایت، ۶ روایت با قرآن و سیره پیامبر ﷺ همخوانی ندارد و احتمال دارد چنین گفتاری از معصوم علیه السلام صادر نشده باشد:

روایت شهادت گاو به رسالت پیامبر ﷺ،^۱ نوعی توهین به مقام و جایگاه پیامبر ﷺ است. دین اسلام، دین منطق و استدلال است و به همین مناسبت، قرآن خود را برهان^۲ می‌خواند. چگونه دینی که با زبان منطق و استدلال سخن می‌گوید، پیامبر خود را با شهادت شاخ گاو به مردم معرفی می‌کند و می‌خواهد جایگاه او را تثبیت نماید. ناقل روایت، خصیبی است که خود از غالیان است.^۳ جریان غلو در این قرن با حدیث‌سازی، ضربه مهلکی به دین اسلام وارد آورد.

مسموم کردن پیامبر ﷺ توسط یهود،^۴ روایتی است که منسوب به امام حسن عسکری علیه السلام می‌باشد و از نظر محتوایی، با سیره امام علیه السلام سازگاری ندارد که بخواهد بین افراد با بیان یک روایت، تفرقه ایجاد کند. این روایت، سودی به حال مردم نداشت. بنابراین، به نظر می‌رسد چنین روایتی به امامین عسکریین علیهم السلام نسبت داده شده است.

روایتی که اشاره دارد «پیامبر ﷺ گناهان شیعه را تحمل می‌کند»،^۵ تحمل گناهان توسط پیامبر ﷺ، منشأ در عقاید مسیحیان دارد. آنها معتقدند که عیسی آمد که با قربانی کردن خود، گناه را بردارد.^۶ این عقیده، وارد دین اسلام شد و در مورد پیامبر ﷺ و امام حسین علیه السلام چنین تفکری به وجود آمد. این روایت، از قول سعد بن عبدالله نقل شده است که به نظر، صحیح نیست. احتمال دارد که غلات، چنین روایتی را جعل کرده و به او نسبت داده باشند.

روایت «حرمت پیامبر ﷺ، عظیم‌تر از کعبه است»،^۸ از نظر محتوایی با عقاید غالیان سازگاری دارد؛ محور قرار دادن مقام پیامبر ﷺ و شأن ایشان را بالاتر از خانه خدا دانستن، از افکار غلات است. این روایت، از نظر سندی مشکل ندارد و ناقل آن، ابی‌هاشم جعفری^۹ است که از یاران امام علیه السلام است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

۱. خصیبی، هدایة الکبری، ص ۵۴.
 ۲. سوره نساء، آیه ۷۶.
 ۳. ابن داوود حلی، رجال ابن داوود، ص ۴۴۴.
 ۴. امام حسن عسکری علیه السلام، تفسیر منسوب به امام حسن عسکری علیه السلام.
 ۵. استرآبادی، تأویل الآیات الظاهرة فی فضائل العترة الطاهرة، ص ۵۷۵.
 ۶. هنری تیسن، الهیات مسیحی، مترجم: ط. میکائیلیان، ص ۲۰۴.
 ۷. سارا شریعتی، «بازگشت قرائت فدیهای و سیاست‌زدایی از رخداد کربلا»، مجله جامعه‌شناختی، دوره ۲۳، ش ۲، ص ۴۵۳ - ۴۸۱.
 ۸. کلینی، اصول کافی، ج ۴، ص ۵۶۷.
 ۹. راوی امام هادی علیه السلام بود. (علامه حلی، رجال، ص ۱۷۸)

روایت «شنبه، روز پیامبر ﷺ است»^{۱۰} نیز می‌تواند نشئت گرفته از تفکر ضد یهودی باشد. روایت شیخ صدوق درباره نام مادر حضرت مهدی ﷺ و نسب او،^{۱۱} از جمله روایاتی است که مورد اختلاف محققان است.^{۱۲} طبق این خبر، او شخصی مسیحی‌مذهب از روم بود که توسط نیروهای اسلامی به اسارت درآمد و به صورت کنیز در معرض فروش قرار گرفت. خادم امام ﷺ او را از بازار برده‌فوشان بغداد خرید و به نزد ایشان به سامراً فرستاد.^{۱۳} روایت مذکور، پس از بیان این مطلب اعتبار خود را از دست داده و به سبک شرح‌نویسی زندگی اولیا و قدیسان درمی‌آید. روایت می‌شود که مادر امام دوازدهم، ملیکه بنت یشوع، نوه دختری قیصر روم بود و مادرش از اعقاب شمعون حواری عیسی ﷺ بوده است. زمانی ملیکه در کاخ، جدش مریم، مادر عیسی ﷺ و حضرت فاطمه ﷺ، دختر پیامبر ﷺ را در عالم رؤیا می‌بیند. حضرت فاطمه ﷺ در عالم رؤیا او را به اسلام دعوت می‌کند و وی را متقاعد می‌سازد تا خود را به اسارت لشکریان اسلام درآورد.^{۱۴} توثیق این روایت، از جنبه‌های گوناگون مورد سؤال قرار گرفته است. شک‌آورترین نکته، در بخش آخر روایت ملاحظه می‌شود.^{۱۵} اولاً، پس از سال ۲۴۲ق جنگ عمده‌ای بین عباسیان (۱۳۲ - ۴۰ق) و رومیان وجود نداشته و هیچ دلیلی هم در مآخذ دیده نمی‌شود که امپراطور روم از عباسیان تقاضای آزادی نواده دختری خود را کرده باشد.^{۱۶} ثانیاً، نویسندگان متقدم امامی، به‌ویژه کلینی و مسعودی که معاصر شیبانی^{۱۷} بوده‌اند، در آثار خود به این روایت رجوع نکرده‌اند.^{۱۸} ثالثاً، کلینی می‌گوید که مادر قائم، کنیزی از نویه، استان شمالی سودان بوده است.^{۱۹} از طرف

^{۱۰} صدوق، معانی الأخبار، ص ۱۲۳؛ خصیبی، هدایة الكبرى، روایت ۵۰۶.

^{۱۱} صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، ج ۲، ص ۴۱۷.

^{۱۲} محمدحسین جاسم، تاریخ سیاسی غیبت امام دوازدهم، ص ۱۱۴.

^{۱۳} صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، ص ۴۱۸.

^{۱۴} همان.

^{۱۵} محمدحسین جاسم، تاریخ سیاسی غیبت امام دوازدهم، ص ۱۱۴.

^{۱۶} همان.

^{۱۷} شیبانی، راوی روایت و از دوستان کشی است. او را از غلات می‌داند. (کشی، رجال، ص ۱۴۷). نجاشی روایات او

را نزدیک به سلامت می‌داند. (نجاشی، رجال، ص ۳۸۴)

^{۱۸} محمدحسین جاسم، تاریخ سیاسی غیبت امام دوازدهم، ص ۱۱۴.

^{۱۹} کلینی، اصول کافی، ج ۵، ص ۳۵۲.

دیگر، شیخ صدوق روایت دیگری دارد که مادر امام دوازدهم را جاریه معرفی می‌کند.^{۲۰} متأخران امامیه، این روایات را نادیده گرفته و تنها روایتی را که دختر قیصر روم را به عنوان مادر امام دوازدهم معرفی می‌کند، قبول دارند. امکان دارد علت آنکه متأخران امامیه این روایات را نادیده انگاشته و روایت شیبانی را موثق پنداشته‌اند، آن باشد که روایت مذکور مادر امام قائم را از نسلی شریف و طبقه ممتاز اجتماعی می‌داند.^{۲۱} از بین ۳۳ روایت، ۲۷ روایت به جهت محتوا دارای اصالت است و با سیره و رفتار پیامبر ﷺ و امام‌های ﷺ مطابقت دارد.

بررسی ناقل اصلی (راوی دارای آثار) و راوی روایت

در قرن سوم، تاریخ‌نگاری و ثبت وقایع و روایت رواج داشت. به همین علت، روایات امام هادی ﷺ توسط شاگردان او ثبت و ضبط شده است. در این بحث، به بررسی راویان متصل به راوی و راویان دارای آثار (ناقل اصلی) پرداخته می‌شود. بعضی از این آثار، از بین رفته و روایات در منابع دیگر، در قرون بعدی حفظ شده است.

۱. از ۳۳ روایت، ۲۰ روایت، در سلسله سند آنها، راویانی وجود دارد که دارای آثار مکتوب هستند. از بین این ۲۰ روایت، ۶ روایت در کتاب *تفسیر امام حسن عسکری ﷺ* وجود دارد که منسوب به امام ﷺ بوده و راوی و نویسنده آن، خود امام ﷺ است؛

۲. ده روایت که راوی آن، آثار مکتوب ندارد؛

۳. سه روایت بدون سلسله سند وجود دارد: یک روایت از قول شیخ مفید، و دو روایت از قول خصیبی در کتاب *بحار الأنوار* آمده است؛

۴. از بین راویان، سهل بن زیاد آدمی و خصیبی جزء غالیان بوده و تعدادی از روایات هم به *تفسیر امام حسن عسکری ﷺ* منسوب است.

۵. روایتی که از سهل بن زیاد آدم نقل شده، محتوای آن قابل قبول است؛

۶. بیشتر راویان امامی بوده؛ به جز مدائنی که از اهل سنت است.

با توجه به بررسی سلسله سند، منابع روایات و تطبیق محتوایی روایات با قرآن و سیره، نتایج

ذیل حاصل می‌شود:

^{۲۰}. صدوق، *عیون الاخبار الرضا ﷺ*، ج ۱، ص ۴۱.

^{۲۱}. ر.ک: مختار اصلانی، «بررسی تاریخی گزارش شیخ صدوق درباره نرجس خاتون»، *مجله شرق موعود*، ش ۷۵، پاییز ۱۳۸۷ ش.

۱۲٪ از روایات در منابع متأخر بوده که تعداد آن، ۴ روایت است و تنها محتوای یک روایت قابل خدشه می‌باشد. بنابراین، سه روایت دیگر، از نظر محتوا اصالت دارند. پنج روایت از ۶ روایتی که از نظر محتوا با سیره پیامبر ﷺ و امام هادی ﷺ ناسازگاری دارد، در منابع اولیه هستند.

راوی این روایات نیز افراد معتبر شیعه هستند. به نظر می‌رسد که این روایات، جعل شده و به این افراد نسبت داده شده است. چرا روایاتی که در منابع اولیه وجود دارد، از نظر محتوایی با قرآن و سیره همخوانی ندارد؟ به نظر می‌رسد، بستر زمانی که روایات ثبت شده، در محتوای روایات تأثیر دارد. زمان امام هادی ﷺ به علت وجود افکار غلوآمیز از سوی گروه‌های مختلف، شرایط برای تبدیل و تحریف روایات وجود داشت. امام هادی ﷺ بیشترین درگیری را با گروه‌های غالی داشت.

معیار نقل یا عدم نقل روایت در منابع اولیه، دلیل بر اصالت یا عدم اصالت روایت نیست؛ زیرا معیار محتوایی نیز بسیار مهم است.

نتیجه

در تحقیق حاضر محتوا، سند و منبع روایات امام هادی ﷺ درباره‌ی پیامبر ﷺ مورد بررسی قرار گرفت. نتایج به دست آمده از این قرار است:

۱. امام هادی ﷺ در شرایط حساسی قرار داشت؛ از یک سو جامعه دچار انحرافات فکری بسیاری شده بود و از طرف دیگر به مسلمانان به زمان غیبت امام معصوم نزدیک می‌شدند. بنابراین مبارزه با جریانات فکری و آماده‌سازی جامعه برای غیبت دو وظیفه مهم امام هادی ﷺ بود. همچنین محدودیت او باعث شد تا با افراد خاص ارتباط داشته باشد و به مشکلات موجود، با نامه و توقیع پاسخ دهد. او با وکلای خود در ارتباط بودند. به سؤالات مطرح شده به صورت مکتوب پاسخ می‌داند و مسائل مورد نیاز را تبیین می‌کردند. به همین علت درباره‌ی پیامبر ﷺ و تاریخ اسلام، او روایات محدودی را نقل کرده است. کل روایات امام هادی ﷺ حدود ۴۰۰ عدد می‌باشد. با توجه به مدت امامت او که ۳۴ بود، این میراث حدیثی اندک است. بنابراین با توجه به این محدودیت، اندک بودن روایات در زمینه‌ی تاریخ اسلام و سیره‌ی پیامبر ﷺ طبیعی به نظر می‌رسد.

۲. بعضی از روایاتی که به معجزات پیامبر ﷺ پرداخته، از نظر محتوا با سیره و عملکرد پیامبر ﷺ سازگاری ندارد. به نظر می‌رسد طرح چنین معجزاتی به علت فعالیت افراد غالی است.

این افراد با ساختن بسیاری از احادیث در این زمینه و رساندن سند آن به امام علیه السلام توانستند افکار خود را در بین روایات شیعه نهادینه کنند.

۳. در قرن سوم روایات توسط شاگردان نوشته می‌شد. به همین دلیل بین راویان افرادی وجود دارند که دارای آثار هستند و روایات امام علیه السلام را در همان زمان ثبت و ضبط کردند.

۴. روایات بیشتر در منابع دست اول ذکر شده‌اند. محتوای بعضی از روایات حکایت از ساختگی بودن آنها دارد؛ اگر چه این روایات در منابع اولیه ذکر شده‌اند.

۵. ۲۷ روایت از ۳۳ روایت از نظر محتوا دارای اصالت هستند که باید بیشتر مورد بررسی قرار گیرند.

۶. فعالیت غلات در زمان امام‌هادی علیه السلام باعث شد تا بیشتر وقت امام علیه السلام صرف روشنگری مردم در این زمینه شد. محصوربودنش مزید بر علت بود که امام علیه السلام نتواند درباره‌ی سیره پیامبر صلی الله علیه و آله روایات بیشتری داشته‌باشد.

۷. همچنین تا زمان امام‌هادی درباره‌ی تاریخ پیامبر صلی الله علیه و آله آثار فراوانی نوشته شده‌بود. امام علیه السلام باید فرصت می‌کرد که تا تحریفات را مشخص کند که شرایط زمانی به اجازه چنین فعالیتی را نداد.

منابع

- قرآن مجید.
- ابن شهر آشوب، محمد، مناقب آل ابی طالب، قم: انتشارات علامه، ۱۳۷۹ق.
- ابن طاووس، علی بن موسی، اقبال الاعمال، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷ق.
- ابن طاووس، علی بن موسی، الأمان، قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۹ق.
- احمدی کچایی، مجید، ترابی میبدی، روح الله، «رفتارشناسی امام هادی و امام حسن عسکری علیه السلام در تقابل با جریان‌های انحرافی»، مجله پژوهش‌های مهدوی، ش ۱۱، زمستان ۱۳۹۳ش.
- استرآبادی، سید شرف‌الدین، تأویل الآيات الظاهرة فی فضائل العتره الطاهره، قم: انتشارات جامعه مدرسین قم، ۱۴۰۹ق.
- اصلانی، مختار، «بررسی تاریخی گزارش شیخ صدوق درباره نرجس خاتون»، مجله شرق موعود، ش ۷۵، پاییز ۱۳۸۷ش.
- بحرانی، سید هاشم، حلیه الأبرار فی أحوال محمد وآله الأطهار علیهم السلام، قم: مؤسسه المعارف الإسلامیه، اول، ۱۴۱۱ق.
- بحرانی، سید هاشم بن سلیمان، مدینه معجزه الأئمة الاثني عشر ودلائل الحجج علی البشر، تحقیق: شیخ عزة الله مولائی همدانی، مؤسسه المعارف الاسلامی، ۱۴۱۳ق.
- تستری، قاضی نورالله، إحقاق الحق و إزهاق الباطل، قم: انتشارات مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، ۱۴۰۹ق.
- تیسن، هنری، الهیات مسیحی، مترجم: ط. میکائیلیان، تهران، انتشارات حیات ابدی، [بی تا].
- جاسم، محمدحسین، تاریخ سیاسی زندگانی امام دوازدهم علیه السلام، مترجم: محمدتقی آیت‌اللهی، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۵ش.
- حرانی، حسین بن شعبه، تحف العقول، قم: جامعه مدرسین قم، ۱۴۰۴ق.
- حلی، ابن داوود، رجال ابن داوود، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۳ش.
- خصیبی، حسین بن حمدان، هدایه الکبری، بیروت: مؤسسه البلاغ، [بی تا].
- راوندی، قطب‌الدین، الخرائج و الجرائح، قم: مؤسسه امام مهدی علیه السلام، ۱۴۰۹ق.
- شریعتی، سارا، «بازگشت قرائت فدیهای و سیاست‌زدایی از رخداد کربلا»، مجله

۱	حج	طواف و بوسیدن حجرالاسود	۱ روایت	۸۰ ص	ابی هاشم جعفری = راوی متصل به امام ﷺ	اصول کافی، ج ۴، ص ۵۶۷
۲		خواندن نماز ظهر و عصر در مکه و کوچ از آنجا	۱ روایت		ایوب بن نوح = سند	اصول کافی، ج ۴، ص ۵۲۱
۳	احکام نماز	سیره پیامبر در نماز جماعت واجب	۱ روایت	۸۱ ص	محمد بن حسن شمون = سند	احتجاج، ج ۲، ص ۳۹۶
۴		چهار خواندن نماز صبح	۱ روایت	۸۰ ص	موسی بن محمد بن علی بن موسی = راوی	اختصاص، ص ۹۵
۵	روزه	روزه قضای زن مستحاضه	۱ روایت	۸۱ ص	علی بن مهزیار = سند	اصول کافی، ج ۴، ص ۱۳۶
۶	غسل	میزان آب مصرفی	۱ روایت		حسین بن سعید اهوازی = سند	من لایحضر الفقیه، ج ۱، ص ۳۴
۷	وضو	میزان آب مصرفی	۱ روایت	۸۲ ص	حسین بن سعید اهوازی = سند	استبصار، ج ۱، ص ۱۲۱
۸	جایگاه پیامبر ﷺ	فضیلت پیامبر ﷺ بر دیگر پیامبران	۱ روایت	۵۶ ص	فتح بن یزید جرجانی = ناقل اصلی	اثبات الوصیه، ص ۲۳۵
۹		بهبترین بشر	۱ روایت	۵۷ ص	شیخ مفید	بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۳۶۱
۱۰		صلوات ابراهیم بر پیامبر ﷺ	۱ روایت		عبدالعظیم حسنی = ناقل اصلی	علل الشرایع، ج ۱، ص ۳۴
۱۱		گرامی تر از سلیمان است	۱ روایت		ابی سعید العامری = ناقل اصلی	مناقب، ج ۴، ص ۴۰۷

بیش از آنچه به داوود داد، پیامبر ﷺ به داد	۱ روایت	ص ۵۸	احمد بن هارون = راوی	الخرايج والجرائج، ج ۱، ص ۴۰۶	۱۲
شنبه، روز رسول خداست	۳ روایت	ص ۷۵	محمد بن جلیل = راوی	کمال الدین، ج ۲، ص ۳۸۳	۱۳
حرمت پیامبر ﷺ، عظیم تر از کعبه	۱ روایت	ص ۷۶	ابی هاشم جعفری = راوی	اصول کافی، ج ۴، ص ۵۶۷	۱۴
پاک بودن پیامبر ﷺ	۱ روایت		قاسم الصیقل = راوی	تهذیب الاحکام، ج ۱، ص ۱۰۷	۱۵
برگزیده شدن به نبوت و برهان	۱ روایت	ص ۵۸	علی بن محمد نوفلی = راوی	دلایل الامامة، ص ۲۱۹	۱۶
پیامبر ﷺ گناهان شیعیان را تحمل می کند	۱ روایت	ص ۷۹	سعد بن عبدالله = ناقل اصلی	تأویل الایات، ص ۵۷۵	۱۷
تمام دنیا برای پیامبر ﷺ است	۱ روایت	ص ۷۴	محمد بن عیسی = ناقل اصلی	اصول کافی، ج ۲، ص ۴۰۹	۱۸
قرآن: اثبات حجیت	۱ روایت	ص ۶۰	یعقوب بغدادی = راوی	اصول کافی ج ۱، ص ۲۴	۱۹
شهادت گاو به رسالت	۱ روایت	ص ۷۴	احمد بن خصیبی = راوی	هدایه الکبری، ج ۱، ص ۴۵	۲۰
سایه ابر	۱ روایت	ص ۶۱	امام حسن عسکری	تفسیر امام حسن عسکری، ص ۱۵۵	۲۱
تسلیم جبال و صخره در برابر	۱ روایت	ص ۶۲	امام حسن عسکری	تفسیر امام حسن عسکری، ص ۱۵۶	۲۲

				پیامبر ﷺ		
تفسیر امام حسن عسکری، ص ۱۶۳	امام حسن عسکری	ص ۶۸	۳ روایت	امتنال شجرتین در برابر پیامبر ﷺ		۲۳
الامان، سیدین طاووس، ص ۴۸	مدائنی (۲۳۵) = ناقل اصلی	ص ۵۹	۱ روایت	ویژگی انگشتی عقیق پیامبر ﷺ	وسایل شخصی	۲۴
رجال کشی، ص ۵۶۸		ص ۵۶	۱ روایت	علت بعثت، عمل به فروع و اعتقاد به اصول دین است		۲۵
تهذیب الاحکام، ج ۴، ص ۳۰۵	عبدالعظیم حسنی = ناقل اصلی	ص ۵۸	۱ روایت	زمان بعثت و تولد پیامبر ﷺ و روز غدیر خم	بعثت	۲۶
تفسیر امام حسن عسکری، ص ۱۵۶	امام حسن عسکری	ص ۶۳	۱ روایت	مبعوث شدن پیامبر ﷺ و بشارت خدا بر پیامبر ﷺ در روز بعثت به فاطمه و خاندانش	تاریخ اسلام	۲۷
تفسیر امام حسن عسکری، ص ۱۵۹	امام حسن عسکری	ص ۶۵	۱ روایت	اقدام یهود به مسموم کردن پیامبر ﷺ	دشمنی یهود با پیامبر ﷺ	۲۸
اختصاص، ص ۹۲	عبیدالبغدادی از برادر امام ﷺ = راوی		۱ روایت	عدم شک پیامبر ﷺ بر آیات نازل شده و عمل به آیه مباهله در برابر	سیره ی پیامبر ﷺ	۲۹

				مسیحیان نجران			
تفسیر امام حسن عسکری، ص ۵۰۰: الاحتجاج طبرسی، ج ۱، ص ۲۹	امام حسن عسکری	ص ۷۷	۱ روایت	احتجاج در مقابل مشرکان بر پیامبران قبلی			۳۰
مدینه المعجز، ج ۷، ص ۵۲۶	خصیبی	ص ۷۸	۱ روایت	مهربانی پیامبر ﷺ: زمانی که پدر و مادر خود را به یاد می آورد، غمگین می- شد؛ در نهایت، شهادت دادن به ایمان ابوطالب			۳۱
کمال الدین، ص ۴۱۷	احمد بن عیسی الوشاء البغدادی = ناقل اصلی	ص ۷۸	۱ روایت	خبر از نام مادر امام ﷺ که «ملیکه» است	اخبار ائمّه علیهم السلام	مهدویت	۳۲
			۳۳ روایت			مجموع	۳۳